

СЛОЖНИ ЛИЧНИ И ФАМИЛНИ ИМЕНА В БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК

Елена Михайлова-Крейчова

Личните имена у българите са възникнали или са възприети през различни епохи. Най-стар пласт съставят имената, дошли от далечното минало, които се срещат и у други славянски народи (*Владислав, Владимир, Мирослав, Светослав* и др.). Старите имена от тракийски и латински корени представляват втори пласт, а с идването на Аспаруховите българи навлиза трети пласт лични имена. Четвъртият пласт в нашата антропонимия представляват имената от източноправославния календар по произход от староеврейски, старогръцки и латински. Турските имена и псевдоними, останали от времето на турското робство, съставят пети пласт. Появата на нови лични имена след Освобождението е процес, който продължава и до днес. Извори за тези нови имена са както техниката, политиката, така и киното и модата. Това е съответно шестият пласт имена.

В българския език (според речника на Ст. Илчев "Личните и фамилените имена у българите") има общо 223 лични имена със сложна структура. Интересно е, че натрупването на сложни лични имена е най-голямо при определени букви: при **Б**: 25, **В**: 21, **Д**: 24, **Р**: 15, **С**: 29. Липсват сложни имена с начална буква **У**, **Ф**, **Ш**, **Щ**. При останалите букви броят им е между пет и десет. Известно е, че сложните структури са резултат от старинен начин за създаване на лични имена, наследен от индоевропейския език – основа във всички славянски езици. Този словообразователен модел не изчезва през Средновековието, продължава и през периода на турското робство, както и след Освобождението и до днес с различна активност и продуктивност.

Образуването на сложни лични имена става по няколко начина:

1. **съществително име + съществително име** (напр. *Богомир* – рядко срещано, със семантика "мир от Бога", *Братислав* – рядко срещано, "който слави братята си", *Венцемира* – със семантика "венец на мира");

2. съществително име + прилагателно (напр. *Богомил* – "мил на Бога");
3. прилагателно + съществително име (напр. *Добромир* – "добро на света"; *Светослав* – "който е много славен, прославил се е по света");
4. прилагателно + прилагателно (напр. *Радмил* – произлиза от "радостен" и "мил"; *Милодраг* – от "мил" и "драг");
5. прилагателно + глаголна част (напр. *Драгодан* – рядко срещано, със семантика "даден на драго сърце");
6. глаголна част + съществително име (напр. *Владимир* – "велик владетел, владетел на света"; *Владислав* – "който владее със слава"; *Берислав* – по-рядко срещано, със семантика "който бере, печели слава"; *Спасимир* – "спасител на света");
7. съществително име + глаголна част (напр. *Войновед* – рядко срещано, "който води война" или "който разбира от война").

Анализът на сложните лични имена позволява да се открият някои закономерности: 74 от имената (или общо 33 % от изследваните имена) съдържат в основата си думата "мир", а 64 (или 28,7 %) представляват комбинация от име и корен "слав", т. е. общо 61,7 % от всички сложни лични имена потвърждават славянската основа и характер на българската личноименна система. В продължение на столетия, в по-голяма или по-малка степен, се преосмислят редица имена. Така например старинната дума "мер", която се среща в имена като *Витомер*, *Владимер*, *Драгомер*, което е означавало "велик, славен", се преосмисля с много по-употребяваното "мир", което означава от една страна "мир, спокойствие", и от друга – "свят". Така едни от днешните имена на "-мир" произлизат от по-стари на "-мер", а новообразуваните са направо от "мир".

Словообразователният модел на имена, завършващи на "-слав", е много продуктивен и в съвременния език. Така редом със старинните имена като *Десислава* (15–16 век, "намирам, постигам слава"), *Радослав* ("който се радва на слава"), *Станислав* ("да установи, да въдвори слава") и др. се появяват *Денислав* (модернизирано от Деньо), *Златослав* (ново име от 60-те години), *Цветослав* (произлиза от имената Цвета и Свето-слав).

Аналогичен е примерът с *Владимир*, – словообразователният модел с втора част "мир" в личното име също се оказва доста продуктивен в българския език. Покрай тези имена се появяват *Красимир*, *Красимира*, *Драгомир*, *Драгомира* и мн. др.

От векове насам по българските земи съществува древната традиция на новороденото дете да бъде дадено името на бабата или на дядото, или

пък на двамата дядовци или на двете баби. Напр. срещат се имената *Благоцвета* (от Блага и Цвета), *Милодрага* (от Мила и Драга), *Любомила* (от Люба и Мила), *Добромилка* (от Добра и Милка) и др.

Тъй като в миналото много образовани българи са знаели гръцки език, те са разбирали значението на голяма част от имената и са ги превеждали на български език. Така напр. ако името на дядото е *Тодор* (*Теодор*) или *Доротей*, което преведено на български означава „дар от Бога, Божи дар“, новороденото се кръщава *Божидар*. Така се спазва традицията, а името е вече понятно, разбираемо за всички.

Българските **фамилни имена** във вида, в който съществуват и днес, се оформят главно през XIX век. Още от много отдавна се срещат наред с личните имена или самостоятелно и образуваните от лични имена прилагателни на **-ов, -ев, -ин**, но те не са били същински фамилни имена, а само пояснение към личното име. Еднаква е била функцията на прилагателното *"Петков"* в съчетанията *Петковата градина*, *Иван Петков*, *Мария Петкова* и др. Приема се, че преди Освобождението българинът няма нужда от фамилно име. Обикновено го назовават с личното му име или с прякор, който напомня неговото родно място, занаят, поминък, бащиното или дядовото му име¹.

В българската ономастика сравнително подробно е описано образуването на фамилните имена с помощта на различни изходни основи и суфикси:

1. фамилно име от лично име със суфикс **-ов, -ев, -ин**: *Иванов, Димитров, Ганчев* и мн. др.
2. фамилно име според родното място на дядото: *Габровски, Търновски* и др.
3. фамилно име на **-оглу** (тур. – "син"): *Стойоглу* и др. Този словообразователен модел е актуален главно през Възраждането, в съвременния български език вече не се среща.
4. фамилни имена без суфикси – *Ступел* и др.

¹Тенденцията за използване предимно на личното име в най-различни ситуации в българския език до известна степен намира отражение и днес, което е очевидно напр. при сравнение с чешки: в чешки като основно име за идентификация на личността служи само фамилията, личното име се използва само при нужда за диференциация, когато фамилиите на двама души съвпадат. В българския език много често за идентификация може да служи и само личното име (напр. списъкът по азбучен ред в училищата в България се съставя според първата буква на личното име на ученика, а в чешките училища – според първата буква на фамилията).

Посочените примери за образуване на фамилни имена в българския език не изчерпват тяхното разнообразие. Съществуват и много фамилни имена, образувани от прякори и прозвища по заети в народните говори чужди думи по време на робството: **алтъ-** (от тур. *шест*) – Алтъколачев, Алтъпармаков и др.; **баш-** (от тур. *главен*) – Башкалфов (главен калфа), Башкехайов (главен кехая) и др.; **бол-** (от тур. *широк*) – Болпачев; **ени-** (от тур. *новият*) – Ениманев (новият Маньо); **дели-** (от тур. *луд, бун*) – Делибратов, Деливлаев, Делиганов; **каба-** (от тур. *дебел, отпуснат, недодялан*) – Кабаделев, Кабаиванов; **кали-** (от гр. *хубав, добър*) – Калигорев; **кара-** (от тур. *черен*) – от прякор "*Черният*" преминава в лично име и става първа съставна част на множество фамилни имена като Караангов, Караангелов, Карадочев, Карастоянов, Карамитев; **коджа-** (от тур. *едър*) – Коджавасилев; **къор-** (от тур. *сляп*) – Къордобрев; **пара-** (от гр. предлог, който означава *от, у, при*) – това е първата част на сложни фамилни имена с някогашно значение "*служил, работил, живял при някого*" – Параминков, Парамитев; **саръ-** (от тур. *жълт, блед*) – Саръиванов, Саръилчев; **хаджи-** (от тур. *който е ходил на Божи гроб*) – Хаджикосев, Хадживанов и др. В последно време тази съставна част отново става актуална – всички, посетили Светите места в Израел, настойчиво прибавят към фамилното си име "хаджи", което се превръща в мода.

След Освобождението много турски думи са отпаднали от българския език – това се отнася до турските названия на местности, села, планински върхове, но в антропонимията турските имена не са рядкост. Но докато в епохата на робството турският език е бил разбираем за мнозина и е било ясно значението на имената, то днес те са напълно непознати и чужди и съществуват само благодарение на традицията.

Библиография:

- АНДРЕЙЧИН, Л.: Българските собствени имена, София 1942 г.
 ЗАИМОВ, И.: Български именник, София 1988 г.
 КОВАЧЕВ, Н.: Честотно-etimологичен речник на личните имена, Велико Търново 1995 г.
 КАЛКАНОВА, Т.: Популярно ли е твоето име?, София 1995 г.